

κεφάλαιο Β'

Η Ιστορική Εξέλιξη του Θεσμού της Κοινωνικής
Πρόνοιας και οι Σύγχρονες Τάσεις

2.1 Από την Αρχαιότητα έως και την πρώτη Χριστιανική περίοδο

Η κοινωνική πρόνοια, από τα βάθη της ανθρώπινης ιστορίας, εμφανίζεται ως εκδήλωση μιας **βιολογικής παρόρμησης** του ανθρώπου να φροντίζει για τα αδύναμα μέλη (βρέφη, παιδιά, ηλικιωμένους, αρρώστους) της οικογένειάς του. Οι βασικές ανάγκες (επιβίωση, υγεία, εκπαίδευση κ.λπ.) ικανοποιούνται στην αρχή μέσα στα πλαίσια και στις δυνατότητες της οικογενειακής ομάδας. Στη συνέχεια με την οργάνωση και εξέλιξη των κοινωνικών ομάδων δημιουργείται ένα νέο **πλαίσιο παροχής φροντίδας**, αυτό της ευρύτερης συγγενικής ομάδας, της φυλής και της κοινότητας.

Αργότερα, καθώς πλησιάζουμε χρονικά προς τους κλασικούς χρόνους, κάτω από την επίδραση των νέων οικονομικών, κοινωνικών, πολιτιστικών, θρησκευτικών αντιλήψεων των συγκροτημένων πλέον κοινωνιών, η κοινωνική πρόνοια, από μια εκδήλωση αλληλοβοήθειας προς αντιμετώπιση των κινδύνων της ζωής, θεσμοθετείται και αρχίζει να περιλαμβάνει **προστατευτικά μέτρα** υπέρ του συνόλου των πολιτών με προτεραιότητα τους αδύνατους με ευθύνη της πολιτείας.

α. Αρχαία Ελλάδα

Στην αρχαία Ελλάδα, όπου οι άνθρωποι ήταν χωρισμένοι στις τάξεις των πολιτών και των δούλων, η πρόνοια εκδηλωνόταν με τη μορφή της αρωγής προς τους φτωχούς και είχε πολιτική και κοινωνική σκοπιμότητα, γιατί τα μέτρα απέβλεπαν στην πρόληψη και στην εξουδετέρωση των κοινωνικών αναταραχών και αντικοινωνικών συμπεριφορών που η φτώχεια, η δυστυχία και γενικά η μη ικανοποίηση των αναγκών της ζωής μπορούσαν να προκαλέσουν.

Είναι ευνόητο, ότι τα μέτρα λαμβάνονταν, συνήθως, κατόπιν κοινωνικών αναταραχών και αιματηρών αγώνων και έπαιρναν τον χαρακτήρα των **κοινωνικών μεταρρυθμίσεων**.

Η ηλικιακή ομάδα, η οποία κατά κάποιο τρόπο θεωρούνταν ευνοημένη, ήταν αυτή της τρίτης ηλικίας. Οι αρχαίοι Έλληνες έτρεφαν βαθύτατο σεβασμό προς τα

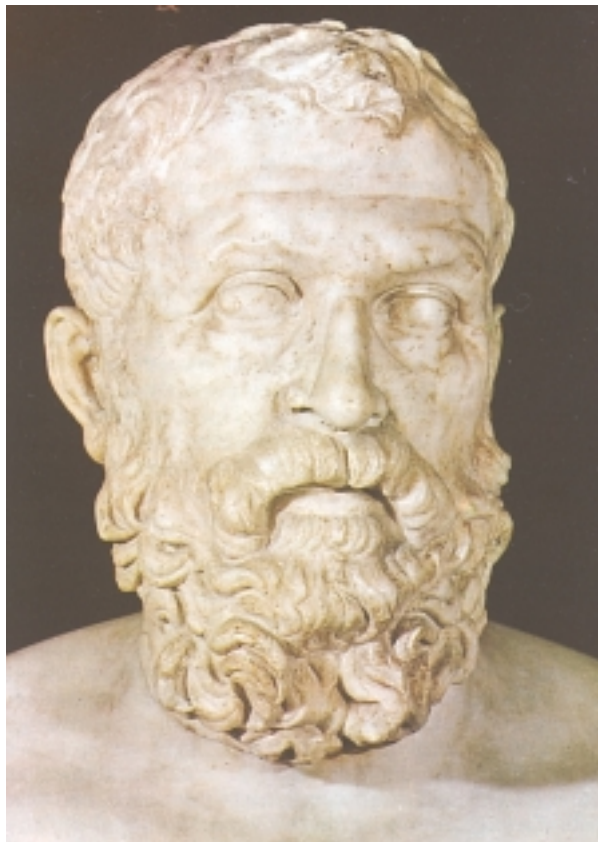
γηρατειά και θεωρούσαν την φροντίδα των γερόντων ως ιερό καθήκον. Μάλιστα στην Αθήνα οι νέοι ήταν υποχρεωμένοι να φροντίζουν τους γονείς τους και αν δεν το έκαναν, η πολιτεία τους αφαιρούσε τα πολιτικά τους δικαιώματα. Σε ολόκληρη την αρχαία Ελλάδα η εκδήλωση στοργής και φροντίδας επιβάλλεται, ως **καθήκον** του πολίτη προς τον πάσχοντα συνάνθρωπο του, άσχετα αν είναι Έλληνας ή ξένος. Η πόλη - Κράτος ενισχύει με διάφορους τρόπους τους ανέργους (παραχώρηση γης, εξεύρεση εργασίας στα δημόσια έργα, δωρεάν σίτιση κ.ά.) και χορηγεί στους απόρους δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Η ιατρική βοήθεια παρέχεται από τους ιατρούς των πτωχών, οι οποίοι αμείβονταν από ειδική ιατρική φορολογία το «Ιατρικόν» που επιβαλλόταν στους πλούσιους.

Διάφορες επαγγελματικές ενώσεις και φιλανθρωπικά σωματεία, που εξασφάλιζαν πόρους είτε από το κράτος είτε από τις εισφορές των πλουσίων μελών τους, χορηγούσαν δάνεια, εξαγόραζαν δούλους και παρείχαν κάθε δυνατή βοήθεια στους αδυνάτους.

Η πρώτη ολοκληρωμένη νομοθετική ρύθμιση σχετικά με μέτρα κοινωνικής πολιτικής έγινε από το **Λυκούργο** στη Σπάρτη (800π.Χ.), ο οποίος θέσπισε την ανάληψη της εκπαίδευσης και διατροφής των νέων από την πολιτεία, διένειμε στους συμπολίτες του γη σε ίσους και αναπαλλοτρίωτους κλήρους και αναγνώρισε την ισότητα των κοινωνικών τάξεων. Αυτό το πέτυχε με την αντικατάσταση των αργυρών και χρυσών νομισμάτων από άλλα ογκώδη και μικρής αγοραστικής αξίας σιδερένια, καθώς και με την καθιέρωση κοινών συσσιτίων στα οποία δειπνούσαν υποχρεωτικά μαζί όλοι οι πολίτες, πλούσιοι και φτωχοί, σε κοινά τραπέζια τρώγοντας τα ίδια φαγητά, τα οποία όριζε ο νόμος.

Σκληρά, όμως, ήταν τα μέτρα του Λυκούργου που αφορούσαν τα ανάπηρα βρέφη. Αυτά, αφού εξετάζονταν από τους πρεσβύτερους και διαπιστωνόταν η αναπηρία τους, τα έρριπταν στον Καιάδα, ένα βάραθρο στον Ταΰγετο. Η αιτιολογία για την πράξη αυτή, ήταν ότι παιδί το οποίο δεν είχε γεννηθεί υγιές, ήταν «συμφερότερο» και για το ίδιο και για την πόλη να μην επιζήσει.

Στη Θήβα, ο άρχοντας **Φιλόλαος**, με νόμο (728 π.Χ.) επεδίωξε τη διατήρηση της ισορροπίας στην ιδιοκτησία γης, απαγορεύοντας τον κατακερματισμό της από τους κληρονόμους. Με άλλες διατάξεις του ίδιου νόμου απαγορεύτηκε η έκθεση από τους φτωχούς των παιδιών τους και τους επιτρεπόταν να τα παραδίνουν στον άρχοντα, ο οποίος αναλάμβανε τη φροντίδα τους. Επίσης επιβαλλόταν αναγκαστικά η υιοθεσία σε περίπτωση που δεν υπήρχε φυσικός κληρονόμος.

Σόλωνας, ο μεγάλος «νομοθέτης». Ρωμαϊκό αντίγραφο μιας χάλκινης προτομής των αρχών Γ' αιώνα π.Χ.

(Νεάπολη, Εθνικό Μουσείο)

Πηγή: «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», εκδοτική Αθηνών

Στην Κόρινθο ο **Περίανδρος** έλαβε (628 π.Χ.) διάφορα μέτρα εξεύρεσης εργασίας για τους φτωχούς και παρότρυνε τους συμπολίτες του να κάνουν φιλανθρωπικά έργα.

Στην Αθήνα, ο άρχοντας **Σόλων**, εισήγαγε (630 π.Χ.) μέτρα προοδευτικής φορολογίας, αναδασμού της γης και νομισματικών μεταρρυθμίσεων. Το κυριότερο όμως, μέτρο του Σόλωνος, ήταν η απαλλαγή των πολιτών από τα χρέη σε συνδυασμό με απαγόρευση σύναψης δανείου με σωματική εγγύηση. Αργότερα, ο Κίμων ενδιαφέρθηκε για την εξασφάλιση πόρων ζωής από τους φτωχούς πολίτες, που πολέμησαν στους εθνικούς πολέμους, διανέμοντας σε αυτούς λάφυρα και γεωργικό κλήρο.

Κατά τη διάρκεια του Χρυσού Αιώνα της Αθηναϊκής Δημοκρατίας, ο **Περικλής** με διάφορα νομοθετήματα ολοκλήρωσε την κοινωνική νομοθεσία των προηγούμενων.

Τα κυριότερα **μέτρα κοινωνικής προστασίας** που θέσπισε ο Περικλής ήταν:

- Η εξασφάλιση σε κάθε αθηναίο πολίτη ενός **ελαχίστου εσόδου**, το οποίο χορηγούσε η πολιτεία, ώστε να δίνει τη δυνατότητα σε όλους να συμμετέχουν ενεργά στα κοινά.
- Η **παραχώρηση κλήρου** σε ακτήμονες πολίτες και η **πρόσληψη ανέργων** στο δημόσιο για την εκτέλεση κοινωφελών έργων.

- Η **δωρεάν σίτιση** στο πρυτανείο των πτωχών μαζί με τους βουλευτές, στρατηγούς και πνευματικούς ανθρώπους.
- Η **συντήρηση** από την πολιτεία των γονέων, των χηρών, των παιδιών και των ανήλικων αδελφών των πεσόντων σε πόλεμο υπέρ της πατρίδας.
- Η **προικοδότηση** των θυγατέρων των απόρων και των πεσόντων.
- Η **μέριμνα για τα ορφανά παιδιά**, τα οποία κηδεμόνευε ο άρχων και το κράτος εξασφάλιζε τις βιοτικές τους ανάγκες και την εκπαίδευσή τους.
- Η **οικονομική ενίσχυση** των ανίκανων για εργασία αναπήρων και η συνταξιοδότηση των γερόντων. Η οικονομική ενίσχυση των αναπήρων πολέμου ανερχόταν σε ένα οβολό την ημέρα, όταν το εισόδημά τους ήταν λιγότερο από τρεις «μνας».
- Η θέσπιση του «θεωρικού», δηλαδή νόμου με τον οποίο το δημόσιο πλήρωνε σε κάθε οικονομικά αδύναμο πολίτη το **εισιτήριο για τις θεατρικές παραστάσεις, τις δημόσιες εορτές και άλλες πανηγύρεις**, ώστε να μην αισθάνονται ότι μειονεκτούν έναντι των άλλων συμπολιτών τους.

β. Ρωμαϊκή εποχή

Κατά τη διάρκεια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας μερικά από τα μέτρα κοινωνικής πρόνοιας της αρχαίας Ελλάδας εξακολούθησαν να λειτουργούν σε αρκετές περιοχές του αχανούς κράτους. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στη **διανομή τροφίμων και ρούχων** στους απόρους και στους ανέργους, καθώς και στην αύξηση των δωρεάν θεαμάτων. Με δεδομένο, ότι οι όποιες προσπάθειες έγιναν για τη ρύθμιση των χρεών και τη βελτίωση της θέσης των ακτημόνων με ανακατανομή της γης, δεν είχαν μόνιμο αποτέλεσμα αφού προσέκρουαν στα συμφέροντα των αριστοκρατών και των πλουσίων, οι παραπάνω παροχές αποσκοπούσαν στη διατήρηση της κοινωνικής γαλήνης και στην αποφυγή κοινωνικών εξεγέρσεων.

Η κοινωνική πρόνοια, την εποχή αυτή, προωθήθηκε μέσα από τη βελτίωση της ιατρικής περίθαλψης και την πραγματοποίηση έργων δημόσιας υγιεινής, όπως κατασκευή λουτρών, υδραγωγείων και εκτέλεση έργων αποξήρανσης.

Το Ρωμαϊκό κράτος, ενώ τα καταφέρνει καλά στον τομέα της διοικητικής και στρατιωτικής οργάνωσης, στον οικονομικό και προνοιακό τομέα αποτυγχάνει να παρουσιάσει μια ανεκτή οργάνωση. Αποτέλεσμα αυτής της αδυναμίας του, ήταν να

παρουσιαστούν διάφορα εκφυλιστικά συμπτώματα (χαλάρωση ηθικών αξιών, διαφθορά, έκφυλα και βάρβαρα θεάματα κ.ά.) τα οποία το οδήγησαν στην παρακμή.

Έτσι, σε μια τελευταία προσπάθεια το Ρωμαϊκό κράτος, για να αποτρέψει την κοινωνική αναταραχή, δημιουργεί ένα καθεστώς περίθαλψης όλων των φτωχών και στερημένων. Το σύστημα όμως αυτό, δημιούργησε μια τεράστια στρατιά επαγγελματιών - ανέργων, οι οποίοι συντηρούνταν από τα ταμεία του κράτους, και γέννησε μια κατάσταση οκνηρίας, αδιαφορίας και γενικής δυστυχίας, η οποία συνέβαλλε αποφασιστικά στη διάλυση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

γ. Πρώτη Χριστιανική περίοδος

Η σταδιακή επικράτηση του Χριστιανισμού αλλάζει ριζικά τη φιλοσοφία και τις αντιλήψεις της εποχής για την παροχή προστασίας στους πάσχοντες και στους αδύναμους. Ο Χριστός δίδαξε την **αγάπη** προς το Θεό και τον πλησίον, κάτι που καλούνται οι πιστοί να εφαρμόσουν με ανιδιοτελή αγάπη. Η παροχή κάθε μορφής βοήθειας προς τον πάσχοντα συνάνθρωπο, άσχετα αν αυτός είναι ομοϊδεάτης, φίλος, συγγενής, αντίπαλος, διώκτης, αλλόφυλος ή πολυθεϊστής, αποτελεί ιερή ηθική υποχρέωση του Χριστιανού.

Με τη διάδοση των αρχών του Χριστιανισμού καθιερώνεται η κοινοκτημοσύνη και οι πρώτες εκκλησίες αποτελούν πρωτόγνωρα πρότυπα κοινοβιακής ζωής, κοινωνικής ευθύνης και συλλογικής δράσης. Για να εφαρμοστούν τα κοινωνικά διδάγματα της νέας θρησκείας, δημιουργείται ο θεσμός των διακόνων και των διακονισσών, που είχαν ως κύριο έργο τους την οργάνωση της **φιλανθρωπίας** και της **κοινωνικής αλληλεγγύης**. Έτσι, η φροντίδα προς τους πάσχοντες οργανώνεται και παρέχει προστασία στις χήρες, στα ορφανά, στους αναπήρους, στους ηλικιωμένους και στους ασθενείς συμπεριλαμβανομένων και των λεπτών και ανιάτων. Ακόμη από τους Χριστιανούς διοργανώνονται **κοινά συσσίτια**, οι «Αγάπες», για τους απόρους.

Βασικός στόχος της προνοιακής προσπάθειας των Χριστιανών, ήταν η εξάλειψη ή μείωση του ανθρώπινου πόνου σε όση το δυνατό μεγαλύτερη έκταση, γεωγραφική και πληθυσμιακή. Από την κοινωνική δράση των Χριστιανών εκείνης της περιόδου έχουμε και το πρώτο παράδειγμα διεθνούς κοινωνικής αλληλεγγύης με την αποστολή βοήθειας από την Εκκλησία της Κορίνθου στην Εκκλησία των Ιεροσολύμων.

Όμως, μετά την καθιέρωση του Χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας το 313 μ.Χ., τη χρησιμοποίησή της για πολιτικούς λόγους από τους αυτοκράτορες και την εισβολή πνεύματος κοσμικής εξουσίας στον κλήρο και ιδιαίτερα σε αυτόν της Δύσης, η Εκκλησία βαθμιαία απώλεσε αρκετά από τα πρώτα της γνωρίσματα με αποτέλεσμα, η κοινοκτημοσύνη και το κοινοβιακό πνεύμα σε μεγάλο βαθμό να αποκοπούν από τη λειτουργική ζωή των χριστιανικών κοινοτήτων.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Το συναίσθημα της βοήθειας προς το συνάνθρωπο είναι έμφυτο και γι' αυτό από τα βάθη της μακρινής αρχαιότητας έχουμε εκδηλώσεις φιλανθρωπίας, που αποτελούν την απαρχή της κοινωνικής προστασίας. Το αποκορύφωμα των παροχών κοινωνικής φροντίδας, το συναντάμε στην Αθήνα κατά τη διάρκεια του Χρυσού Αιώνα. Η Ρώμη, αντίθετα, προωθεί περισσότερο τον τομέα της υγείας, ενώ η κοινωνική φιλοσοφία της νέας θρησκείας του Χριστιανισμού δημιουργεί ένα πρωτόγνωρο και μοναδικό σύστημα φιλανθρωπίας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι προέβλεπαν τα κοινωνικά μέτρα του Αυκούργου;
2. Ποια ήταν τα κυριότερα μέτρα κοινωνικής προστασίας που θέσπισε ο Περικλής;
3. Ποια η κοινωνική φιλοσοφία του Χριστιανισμού;

2.2 Βυζάντιο - Μεσαίωνας - Τουρκοκρατία

Ιστορικά, η περίοδος της μεταγενέστερης Ρωμαϊκής ή Βυζαντινής αυτοκρατορίας, εκτείνεται από το 330 μ.Χ. έως το 1453 και αποτελεί κοινωνικά και πολιτιστικά την ιστορική συνέχεια του αρχαίου ελληνικού κόσμου, παρά τις αντίθετες εκτιμήσεις ορισμένων προκατειλημμένων ιστορικών. Τα ιστορικά στοιχεία που διατίθενται στον κάθε ερευνητή είναι πληθωρικά και αδιάσειστα, όπως τεκμηριώνουν έλληνες και ξένοι μελετητές.

Το χαρακτηριστικό αυτής της εκτεταμένης περιόδου είναι η πλούσια κοινωνική δράση του κράτους και των εύπορων πολιτών του, καθώς και η πρώτη οργανωμένη σε μεγάλη κλίμακα προσφορά προγραμμαμάτων και υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας, με κεντρικό χαρακτηριστικό την εμφάνιση των **ιδρυμάτων κοινωνικής αντίληψης**.

Ο όρος «Μεσαίωνας» είναι όρος που δεν περιγράφει μόνο μια εποχή της ιστορίας (400 μ.Χ. έως 1500 μ.Χ.), αλλά κυρίως σηματοδοτεί πολιτιστικά στοιχεία και κοινωνικο-πολιτικές πρακτικές που χαρακτηρίζονται από την εσωστρέφεια, την υπερβολή στην απαγόρευση και την **καταπίεση της ελεύθερης σκέψης**, έρευνας, και έκφρασης, που επιβλήθηκε από τη Δυτική (Παπική) Εκκλησία στους λαούς των χωρών της δικαιοδοσίας της (χώρες της Δυτικής Ευρώπης και ορισμένες της ανατολικής), καθότι η πρακτική της ανέκαθεν συνδύαζε την κοσμική εξουσία με την θρησκευτική ηγεσία.

Η Ελλάδα δεν πέρασε από μίαν αντίστοιχη περίοδο με τα ανωτέρω χαρακτηριστικά, γιατί οι πολιτικές, κοινωνικές, και θεολογικές αντιλήψεις διέφεραν, καθώς το ανθρωπολογικό πρότυπο σκέψης αντλούσε από την αρχαία ελληνική διανόηση αλλά και από την πίστη της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, που τελικά βρήκαν την έκφραση τους στα χρόνια του Βυζαντινού πολιτισμού.

Τέλος, ο όρος «Τουρκοκρατία», αναφέρεται στην Ελληνική ιστορία και συγκεκριμένα στην περίοδο 1453 - 1821, εποχή κατά την οποία η Ελλάδα βρισκόταν υπό Τουρκική κατοχή. Η εποχή αυτή χαρακτηρίζεται από περιορισμένες πολιτικές ελευθερίες και πόρους, αλλά και από τη διατήρηση της **κοινωνικής αλληλεγγύης** και του πνεύματος του **κοινοτισμού** μεταξύ των υποδουλωμένων Ελλήνων.

α. Η Ρωμανία (Βυζάντιο)

Με τα εγκαίνια της Ρωμανίας, της αυτοκρατορίας της Νέας Ρώμης στις 11 Μαΐου 330 μ.Χ. από το Μέγα Κωνσταντίνο, αρχίζει η ιστορία ενός από τα μακροβιότερα κράτη του κόσμου στην εξέλιξη της ανθρωπότητας. Κατά τρόπο παράδοξο, η αυτοκρατορία αυτή με πρωτεύουσα τη Νέα Ρώμη - Κωνσταντινούπολη, όνομα που τιμητικά πήρε από τον ιδρυτή της, έγινε γνωστή με το όνομα Βυζάντιο, την αρχαία αποικία των Μεγαρέων, στα ερείπια της οποίας κτίστηκε.

Η Ρωμανία λοιπόν, ή το κράτος των Ρωμαίων, συγκροτήθηκε από πολλούς λαούς και θεωρείται ότι οφείλει τη μακροβιότητά της σε ένα κεντρικό συνεκτικό στοιχείο, που ήταν η ενιαία συνείδηση του ορθοδόξου χριστιανού (υπήρχαν εθνότητες με διαφορετική γλώσσα). Οι κάτοικοι της Ρωμανίας ζούσαν σε ένα κράτος, όπου μαζί με τις όποιες διαφορές τους, συμμετείχαν σε μια κοινή πίστη, που τους κρατούσε κοντά, με κοινή θεώρηση της ζωής, που έδινε νόημα στις μεταξύ τους σχέσεις. Αυτή η πίστη ήταν η Ορθόδοξη Χριστιανική που έχει στο επίκεντρο της την **αγάπη** προς τον πλησίον, τον κάθε άνθρωπο που στο πρόσωπο του βλέπει κανείς έναν αδελφό, κατά τη διδασκαλία του Χριστού. Η διάσταση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία για να κατανοήσουμε, μέσα από τα ιστορικά δεδομένα, την ανάπτυξη της κοινωνικής πρόνοιας στην έκταση που παρουσίασε κατά την περίοδο αυτή.

Ένα άλλο στοιχείο που ενδιαφέρει να τονίσουμε για τον ίδιο σκοπό, είναι ότι η αυτοκρατορία βάλλεται επανειλημμένα από επιθέσεις λαών όπως οι Ούννοι του Ατίλα, τα βαρβαρικά Γερμανικά φύλα, οι Πέρσες, οι Άραβες, οι Νορμανδοί, οι Φράγκοι και τέλος οι Σελτζούκοι Τούρκοι, πράγμα που σημαίνει ότι συχνά βρίσκεται σε πολεμικές επιχειρήσεις. Κατά συνέπεια οι ανάγκες των ανθρώπων για κοινωνική φροντίδα είναι αυξημένες.

Στην περίοδο αυτή, εμφανίζονται τα πρώτα οργανωμένα **ιδρύματα περίθαλψης και φροντίδας** προς τους ταλαιπωρημένους κατοίκους των μεγάλων πόλεων της αυτοκρατορίας που καλύπτουν όλες τις ηλικίες. Ιδρύονται νοσοκομεία, πτωχοκομεία, ορφανοτροφεία, λεπροκομεία, γηροκομεία, ιδρύματα για άτομα που έμεναν μόνα λόγω χηρείας, και ξενώνες για τους πτωχούς, τους ταξιδιώτες και τους προσκυνητές που πήγαιναν σε μία πόλη και δεν είχαν τα χρήματα για να μείνουν σε πανδοχεία.

Σήμερα μπορεί να μη μας εντυπωσιάζει η ύπαρξη ιδρυμάτων που μας είναι γνωστά και μάλιστα μερικά ξεπερασμένα (π.χ. λεπροκομεία, ή πτωχοκομεία). Όμως

για τον καιρό που αναπτύχθηκαν, στην έκταση που υπήρχαν, με το πνεύμα που λειτούργησαν (αγάπης και φροντίδας), αλλά και τις εκτεταμένες ανάγκες που επιχειρούσαν να καλύψουν, ήταν **πρωτοποριακές** εκφράσεις κοινωνικής μέριμνας.

Από τα πιο γνωστά ιδρύματα στην ιστορία είναι η «Βασιλειάδα», ένα σύμπλεγμα ιδρυμάτων που περιλάμβανε νοσοκομείο, λεπροκομείο και ξενώνες, που δημι-

ουργήθηκε από τον **Μέγα Βασίλειο**, επίσκοπο της Καισαρείας το 372 μ.Χ. Όντας ο ίδιος γιατρός, φρόντιζε προσωπικά τους ασθενείς και τους πάσχοντες από τη νόσο του Χάνσεν (λέπρα), που την εποχή εκείνη ήταν ανίατη.

Οι φορείς που ανέπτυξαν αυτό το σύστημα υπηρεσιών ήταν:

- οι αυτοκράτορες με τις συζύγους τους
- οι διάφοροι εύποροι κάτοικοι της αυτοκρατορίας
- τα μοναστήρια και οι εκκλησιαστικοί παράγοντες

Μια κεντρική έννοια -βίωμα κατά τη περίοδο των βυζαντινών χρόνων, ήταν η έννοια της **φιλανθρωπίας**. Είχε όμως πολύ διαφορετικό, ποιοτικά, νόημα από ό,τι σήμερα. Είχε το νόημα της αγάπης προς το συνάνθρωπο, εμπνεόταν από τη χριστιανική πίστη, αποτελούσε το ιδεώδες των ανθρώπων της εποχής και ουσιαστικά υπαγόρευε την ενεργό έκφρασή της στους ανθρώπους με έργα και όχι με λόγια. Έτσι κατανοείται και η πληθώρα των υπηρεσιών και ιδρυμάτων που εμφανίζονται κατά την περίοδο αυτή.

Όσα αναφέραμε παραπάνω, δεν αποσκοπούν στην εξιδανίκευση μιας ιστορικής περιόδου, αλλά αποτελούν μια συνηθισμένη πρακτική ενός μεγάλου αριθμού ανθρώπων, όπως μαρτυρούν οι ιστορικές πηγές. Αυτή ήταν η γενική τάση, και βέβαια αυτό δε σημαίνει ότι έλειπαν τα προβλήματα στην παροχή των υπηρεσιών και στην πραγματοποίηση του ιδεώδους του καθενός, ή ακόμη ότι οι παρεχόμενες υπηρεσίες κάλυπταν με πληρότητα όλες τις παρουσιαζόμενες ανάγκες.

β. Μεσαίωνας και Αναγέννηση

Κατά τα χρόνια του Μεσαίωνα, παρατηρείται περιορισμένη δραστηριότητα στις χώρες που διετέλεσαν κάτω από την επιρροή του Πάπα της Ρώμης, που στο μεταξύ είχε αποκτήσει κοσμική εξουσία μια και στο πρόσωπο του (κάθε Πάπα)

συγκεντρώνονταν η απόλυτη εξουσία, ως ο Θεός στη γη. Ιδρύθηκαν μοναχικά τάγματα, όπως των Φραγκισκανών και των Βενεδικτίνων και μοναστήρια, όπου κατέφευγαν φτωχοί και άρρωστοι άνθρωποι για βοήθεια. Λειτουργήσαν νοσοκομεία - ξενοδοχεία (Hotels de Dieu) όπου παρεχόταν βοήθεια σε αρρώστους. Η **ελεημοσύνη** προωθήθηκε ως μέσον εξιλασμού από τις αμαρτίες εκείνων που την επιτελούσαν. Παράλληλα, στη Δύση, οι λαοί ζούσαν κάτω από την απόλυτη κυριαρχία των φεουδαρχών, από τους οποίους υπήρχε εξάρτηση για την επιβίωσή τους, και οι οποίοι - στο σύνολο τους - δεν έδειχναν κανένα ενδιαφέρον για τις συνθήκες ζωής ή εργασίας των εργαζομένων στη περιοχή και στη γη τους.

Σε αντίδραση στο πιεστικό κλίμα του παπισμού δημιουργείται η **Μεταρρύθμιση** κατά τον 16ο αιώνα και οι βασικοί ηγέτες της, όπως ο Λούθηρος στη Γερμανία, προτείνουν και εγκαθιδρύουν ένα σύστημα συλλογής χρημάτων - είδος εράνου - για την ανακούφιση των ανθρώπων που χρειάζονταν βοήθεια, βασισμένο στις κοινότητες τους (μορφή αποκεντρώσης). Έτσι, σιγά-σιγά αρχίζει να αναλαμβάνει η τοπική αυτοδιοίκηση και η κεντρική διοίκηση την ευθύνη για τους ανθρώπους που χρειάζονται βοήθεια.

Ενδιαφέρον για την κοινωνική πρόνοια παρουσιάζει η περίοδος της Αναγέννησης στις χώρες της τότε Δυτικής Ευρώπης, που κατά τον 15ο και 16ο αιώνα εκφράζουν μια στροφή και ένα ενδιαφέρον για την **κλασική ελληνική παιδεία** (Αρχαία Ελλάδα) και τον **ανθρωπισμό** της, και γίνεται προσπάθεια ανανέωσης της κοινωνικής ζωής, των τεχνών, της επιστήμης και των γραμμάτων. Εμφανίζονται πρόσωπα με ηγετική ακτινοβολία, όπως ο Ισπανός Σαιν Ζαν ντε Ντιέ, καθολικός μοναχός ιδρυτής του Τάγματος των αδελφών του Ελέους, που προώθησε την οργάνωση νοσοκομείων και τη στελέχωσή τους από τους αδελφούς του Τάγματος, ο Σαιν Βενσαίν ντε Πωλ, που και αυτός οργάνωσε ανάλογο τάγμα τον 17ο-18ο αιώνα για μοναχές με κοινωνική δράση.

7. Τουρκοκρατία

Η περίοδος της Τουρκοκρατίας, αφορά τη Ρωμοσύνη κατ' εξοχήν, δηλαδή, αρχίζει με την πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1453 και κλείνει με την έναρξη της εθνικο-απελευθερωτικής Επανάστασης του 1821. Είναι μια δύσκολη και μακριά περίοδος σκλαβιάς σε κατακτητή, με κατάλυση της έννοιας του κράτους, αλλά όχι ευτυχώς και με παράλυση της συνοχής της ελληνικής κοινωνίας.

Μετά τα πρώτα χρόνια της σκλαβιάς, ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, αναγνωρίζεται από το Σουλτάνο ως εκπρόσωπος των σκλαβωμένων, και του

παραχωρεί ελάχιστα προνόμια για τους υπόδουλους. Έτσι με βάση διοικητική τις επισκοπές και επικεφαλής τους επισκόπους, προωθείται από την εκκλησία μια μορφή τοπικής διοίκησης με τα **Συμβούλια των Προεστών** και τις **Δημογεροντίες** κατά επαρχία. Ο ρόλος των Συμβουλίων και των Δημογεροντιών απέκτησε μεγάλη σημασία για το λαό, μια και ανέλαβαν να χειρίζονται τα θέματα των Ρωμαίων, και ιδιαίτερα τα ζητήματα φροντίδας και προστασίας για τα ορφανά παιδιά. Δημιουργείται ο **θεσμός των θετών οικογενειών** και των «ψυχοπαιδιών». Λειτουργούν στην πράξη σαν μια μορφή ημι-αυτόνομης Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Ακόμη, με την προτροπή τους οργανώνουν οι έλληνες επαγγελματικούς συλλόγους που γίνονται γνωστοί με το όνομα **Συνεταιρισμοί και Συνεργατικές**, και εξασφαλίζουν στα μέλη αλλά και στους κατοίκους της περιοχής τους σχετική οικονομική άνεση και κοινωνική υποστήριξη (π.χ. οι Συνεργατικές των κτηνοτρόφων, των ναυτικών, ψαράδων, οικοδόμων κ.ά.). Η σημαντική τους προσφορά στους σκλαβωμένους συμπατριώτες άγγιζε και τον τομέα της πρόνοιας μια και διατηρούσαν ένα ταμείο που ονόμαζαν «κάσσα των πτωχών» και φρόντιζαν όποιον είχε οικονομική ανάγκη, και όποιον από τα μέλη τους γινόταν ανάκανο για εργασία. Οι Συνεταιρισμοί των Αμπελακίων που θεωρούνται από τους πρώτους στον κόσμο, απέκτησαν μεγάλη φήμη.

Μέσα στους Συνεταιρισμούς και στις Δημογεροντίες εύρισκε έκφραση η **αλληλεγγύη** και η **αλληλοβοήθεια** των ανθρώπων που τόσο δοκιμαζόταν η αντοχή και η ελπίδα τους.

Ένας επί πλέον θεσμός που συνεχίστηκε και στην εποχή της Τουρκοκρατίας, ήταν και ο θεσμός των **Εθνικών Ενεργετών**, που δεν είχε επιβληθεί από κανένα εξωτερικό παράγοντα, αλλά προέκυπτε από την αγάπη των ανθρώπων για τον τόπο τους. Οι Εθνικοί Ενεργέτες, θεσμός μοναδικός στον κόσμο, ήταν συμπατριώτες που έφευγαν σε μακρινές χώρες για να επιβιώσουν, και μόλις αποκτούσαν μια οικονομική δυνατότητα, έστελναν χρήματα στο χωριό τους για να κτιστεί ένα σχολείο, μια βιβλιοθήκη, ένα ιατρείο κ.ά. Ο θεσμός αυτός συνεχίζεται ως τις μέρες μας (βλ. Ωνάσειο Καρδιοχειρουργικό Κέντρο).

Κατά την Τουρκοκρατία υπήρξαν πολλοί Ρωμιοί που διακρίθηκαν για τη προσφορά τους στον τόπο, και μάλιστα στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας και προσφοράς. Αναφέρουμε μόνο δύο: τον **Άγιο Κοσμά τον Αιτωλό**, που έμεινε γνωστός στην ιστορία για τις περιοδείες του σε όλη την Ελλάδα προτρέποντας τους ρωμικούς να κτίζουν σχολεία και να στέλνουν τα παιδιά τους να μάθουν γράμματα, που τα θεωρούσε ως προάγγελο της ελευθερίας, ενώ ο ίδιος έκτισε πολλά σχολεία, και την

Αγία Φιλοθέη την Αθηναία (από το γένος των Μπενιζέλων), η οποία διέθεσε την περιουσία της για να κτίσει μοναστήρια, όπου δημιούργησε τα πρώτα σχολεία για κορίτσια (τα σχολεία είχαν απαγορευθεί από τους Τούρκους), και μάλιστα σχολεία που συνδύαζαν την επαγγελματική εκπαίδευση με τα γράμματα. Παρείχε στέγη και τροφή σε γυναίκες όλων των εθνοτήτων που κυοφορούσαν χωρίς να έχουν παντρευτεί και τις προστάτευε από όσους τις καταδίωκαν.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Η περίοδος της Ρωμανίας/Βυζαντίου διαρκεί περίπου χίλια χρόνια, και χαρακτηρίζεται από την αρετή της φιλανθρωπίας, ή της έμπρακτης αγάπης προς τον συνάνθρωπο. Η εποχή του Μεσαίωνα, διαρκεί επίσης χίλια περίπου χρόνια, είναι σκοτεινή και με στοιχεία πνευματικού καταναγκασμού ακόμη και στα έργα που απευθύνονται στους έχοντες ανάγκη. Με την εμφάνιση της Αναγέννησης και της Μεταρρύθμισης, το κράτος και η τοπική αυτοδιοίκηση αποκτούν ενεργό ρόλο στην παροχή υπηρεσιών προς τους ενδεείς. Στην εποχή της Τουρκοκρατίας συνεχίζονται οι εκδηλώσεις αλληλεγγύης με μορφές αυτό-οργάνωσης των Ελλήνων που έχουν μια διάρκεια στο χρόνο, από τα χρόνια της αρχαίας Ελλάδας, και του Βυζαντίου, έως τότε. Ορισμένοι κοινωνικοί θεσμοί από αυτούς διατηρούνται έως σήμερα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της περιόδου του Βυζαντίου;
2. Σε ποιο τμήμα της Ευρώπης αναφέρεται ο Μεσαίωνας και πώς αντιμετωπίζεται η ελεημοσύνη;
3. Τι είναι η Αναγέννηση;
4. Με ποιους θεσμούς επιβιώνει ο ελληνισμός κατά την Τουρκοκρατία και με τι τρόπους;

2.3 Ο 18ος - 20ος αιώνας στην Ελλάδα και στην Ευρώπη

Κατά τον 18ο αιώνα, στην Ευρώπη η **τοπική κοινότητα** και η **ενορία** είχαν την ευθύνη της κοινωνικής προστασίας των πασχόντων. Η χρηματοδότηση των προνοιακών προγραμμάτων γινόταν από πόρους της κοινότητας μέσα από ειδική φορολογία.

Συμπληρωματικά, η Εκκλησία και οι εύποροι ιδιώτες ενίσχυαν χρηματοδοτικά τα διάφορα προγράμματα. Τα προγράμματα αυτά, αποσκοπούσαν κυρίως στην ανακούφιση των ανθρώπων από τη φτώχεια με την εξεύρεση εργασίας και την απασχόλησή τους σε δημόσιες ή ιδιωτικές επιχειρήσεις, τα λεγόμενα φτωχοκάτεργα.

Μια διάταξη του 1782 προέβλεπε την παραμονή των φτωχών στα σπίτια τους και την παροχή βοήθειας ανάμεσα σε αυτά και όχι στα ιδρύματα. Μια άλλη διάταξη, επίσης στην Αγγλία, το 1785 έδινε τη δυνατότητα παροχής βοήθειας σε κάθε φτωχή οικογένεια, με βάση το μέγεθός της και το κόστος για την αγορά ψωμιού.

Η ρύθμιση αυτή αποτελεί την απαρχή της φιλοσοφίας της **οικονομικής ενίσχυσης** της οικογένειας. Τα επόμενα λίγα χρόνια επικράτησε η άποψη, ότι η βοήθεια προς τους φτωχούς ήταν απαραίτητη για τη μείωση των κοινωνικών εντάσεων και την αποφυγή κοινωνικών επαναστάσεων. Έτσι το 1836 στην Αγγλία ψηφίζεται ένας νόμος - πλαίσιο για την κοινωνική πρόνοια, ο οποίος προέβλεπε μέτρα για τους άπορους και τους αναπήρους. Ιδιαίτερη βαρύτητα δινόταν στην εξεύρεση εργασίας, παρά στην οικονομική ενίσχυση του ατόμου.

Η βιομηχανική επανάσταση, που ήδη έχει αρχίσει στις χώρες της Δ. Ευρώπης και της Β. Αμερικής, δημιουργεί νέα κοινωνικά προβλήματα, τα οποία πλέον χρειάζονται άλλο τρόπο αντιμετώπισης. Τα βασικότερα προβλήματα που εμφανίζονται είναι η πυκνοκατοίκηση σε περιοχές χωρίς καμμία υποδομή, η εργασία στο απρόσωπο εργοστάσιο, η αλλοτρίωση των εργαζομένων και οι ψυχολογικές επιπτώσεις από τη μονοτονία της παραγωγικής διαδικασίας και της υπερβολικής εξειδίκευσης.

Οι απάνθρωπες αυτές συνθήκες συγκίνησαν κυβερνήσεις και βιομηχάνους, για λόγους ανθρωπιστικούς, αλλά κυρίως για λόγους κοινωνικής σκοπιμότητας, για

να προληφθούν τυχόν εξεγέρσεις των εργατών, να πάρουν φιλεργατικά μέτρα και σταδιακά να αναγνωρίσουν τα **δικαιώματα** των εργαζομένων στην απεργία, την ασφάλιση και στην αποζημίωση σε περιπτώσεις ανεργίας και ασθενείας. Συγχρόνως οι ίδιες συνθήκες κοινωνικής εξαθλίωσης επηρέασαν πολλούς διανοούμενους, φοιτητές και ιερωμένους, οι οποίοι άρχισαν να αναπτύσσουν οργανωμένες δραστηριότητες, ώστε να ληφθούν **μέτρα προστασίας** των εργαζομένων και ιδιαίτερα των γυναικών και των παιδιών. Οι προσπάθειες αυτές αφορούσαν στην παύση της εκμετάλλευσης του εργάτη, στη μείωση των ωρών εργασίας, στη λήψη μέτρων υγιεινής και στη βελτίωση των συνθηκών στέγασης.

Στη Γερμανία, μια σημαντική εξέλιξη στο χώρο της Κοινωνικής Πολιτικής, ήταν η θεμελίωση του θεσμού της **Κοινωνικής Ασφάλισης** (1883) από τον Όττο Φον Βίσμαρκ (Otto Von Bismarck). Με τη λειτουργία του συστήματος των κοινωνικών ασφαλίσεων, οι εργαζόμενοι προστατεύονται σε περίπτωση ασθένειας, ατυχήματος, αναπηρίας ή μητρότητας και όταν αποχωρούν από την ενεργό παραγωγική διαδικασία παίρνουν σύνταξη.

Ένα αξιοσημείωτο γεγονός της περιόδου αυτής είναι η ίδρυση του **Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού** (1863) από τον Ελβετό έμπορο Ερρίκο Ντυνάν, με σκοπό την περίθαλψη των τραυματιών και των αιχμαλώτων πολέμου, αλλά και την παροχή διαφόρων υπηρεσιών προς τους έχοντες ανάγκη κατά την περίοδο της ειρήνης. Η ίδρυσή του αποτελεί το πρώτο παράδειγμα διεθνούς συνεργασίας για την κοινωνική προστασία των αδυνάτων. Ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός ιδρύθηκε το 1877 και από τότε είναι μέλος του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού.

*Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθήνας (έτος ίδρυσης 1859)
στο κτίριο της οδού Πειραιώς στο οποίο
εγκαταστάθηκε το 1874.*

Πηγή: Δήμος Αθήνας

Ορφανοτροφείο Αίγινας 1834-37
(Αρχείο Νεοκλασικής Αρχιτεκτονικής Εμπορικής Τράπεζας).

Στο τέλος του 18ου αιώνα αρχίζει να επικρατεί η αντίληψη, ότι **η κοινωνική μέριμνα αποτελεί δικαίωμα** του κάθε πολίτη και θα πρέπει να παρέχεται με **ευθύνη του κράτους** από εξειδικευμένους επαγγελματίες, στα πλαίσια καλά οργανωμένων κοινωνικών υπηρεσιών.

Κατά τον 19ο αιώνα συστηματοποιείται η **ιδρυματική περίθαλψη** και δημιουργούνται νέοι τύποι ιδρυμάτων, όπως τα αναμορφωτικά καταστήματα και οι παιδικοί σταθμοί. Τα ιδρύματα εξακολουθούν να έχουν τον τύπο του ασύλου. Χαρακτηριστικοί τύποι ιδρυμάτων ήταν α) τα ιδρύματα προστασίας τυφλών, β) τα ψυχιατρεία, γ) τα άσυλα ανιάτων, δ) τα μαιευτήρια, ε) τα γηροκομεία, στ) τα λαϊκά υπνωτήρια, ζ) τα αναμορφωτήρια παραστρατημένων νεανίδων και νέων, η) τα ιδρύματα αναπήρων, θ) τα ορφανοτροφεία και ι) τα νηπιαγωγεία.

Στην Ελλάδα αμέσως μετά το τέλος του απελευθερωτικού αγώνα του 1821, το νεοσύστατο Ελληνικό Κράτος έστρεψε τις δραστηριότητές του στην επούλωση των πληγών από τις καταστροφές του πολέμου και στην περίθαλψη των χηρών, των ορφανών, των ακρωτηριασμένων και των άστεγων Ελλήνων που περίμεναν από το κράτος να τους παρασταθεί.

Ο πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδος, **Ιωάννης Καποδίστριας**, αμέσως μετά την άφιξή του στη χώρα μας το 1828, προχώρησε στην διοικητική συγκρότηση του κράτους και στην παροχή περίθαλψης και προστασίας στους δυστυχούντες πολίτες. Το πρώτο μέτρο κοινωνικής πρόνοιας του Καποδίστρια ήταν η **φροντίδα των ορφανών**,

τα οποία συγκέντρωσε στον Πόρο και τους εξασφάλισε στέγη, τροφή και ρούχα. Το 1829 εγκαινίασε το ορφανοτροφείο της Αίγινας, που πρόσφερε σε 500 παιδιά, εκτός της στέγης και τροφής, εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση.

Στο νεοσύστατο κράτος, η κοινωνική πρόνοια είχε ως φορείς τις Δημογεροντίες, την Εκκλησία, την ιδιωτική πρωτοβουλία και τους μεγάλους ευεργέτες, οι οποίοι με κάθε τρόπο βοήθησαν το κράτος να συμπληρώσει τις ελλείψεις του στους τομείς της πρόνοιας, της υγείας και της εκπαίδευσης.

Στην εποχή της αντιβασιλείας και της βασιλείας του Όθωνα, την αρμοδιότητα των θεμάτων πρόνοιας, επιτελικά την είχε το Υπουργείο Εσωτερικών, ενώ εκτελεστικά οι Δήμοι και οι Κοινότητες. Την περίοδο αυτή η περίθαλψη είναι κατά βάση ιδρυματική.

Μετά την έκπτωση του Όθωνα από το θρόνο (1862) μέχρι το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, αναπτύσσεται κυρίως η ιδρυματική περίθαλψη των γερόντων, των απροστάτευτων παιδιών καθώς και των αναπήρων. Επίσης ιδρύονται

Το Ορφανοτροφείο Γεωργίου και Αικατερίνης Χατζηκάνστα (έτος ίδρυσης 1856), στην οδό Πειραιώς, στην περιοχή του Κεραμεικού της Αθήνας (δεν σώζεται).

Πηγή: Δήμος Αθήνας

ειδικά νοσοκομεία για φυματικούς κ.ά., ενώ παράλληλα δημιουργούνται σχολές για την εκπαίδευση του νοσηλευτικού προσωπικού. Στο τέλος της περιόδου αυτής ιδρύεται από την ιδιωτική πρωτοβουλία το **Πατριωτικό Ίδρυμα Κοινωνικής Πρόνοιας και Αντιλήψεως** (ΠΙΚΠΑ) με σκοπό την προστασία της μητέρας και του παιδιού.

Η **Μικρασιατική Καταστροφή** (1922) συνδέεται με την ίδρυση Υπουργείου Υγιεινής και Κοινωνικής Πρόνοιας, που σηματοδοτεί την ανάληψη της ευθύνης από το κράτος της εφαρμογής προνοιακών προγραμμάτων και τη σύνδεση της υγείας με την πρόνοια. Ταυτόχρονα περιορίζεται ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής. Έτσι το κράτος, με μια καλύτερη διοικητική οργάνωση, αντιμετώπισε τα σοβαρά προβλήματα στέγης, υγείας, εκπαίδευσης και αποκατάστασης των 1.500.000 και πλέον **προσφύγων** από τη Μικρά Ασία και τον Πόντο.

*Συσσίτιο στο Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθήνας κατά τη διάρκεια της Κατοχής
Πηγή: Δήμος Αθήνας*

Την εποχή αυτή, παρατηρείται στον Ελλαδικό χώρο μια αξιοθαύμαστη ανάπτυξη του **εθελοντισμού**. Η εθελοντική προσφορά εργασίας, κυρίως από τις Ελληνίδες, συνέβαλε στην αποτελεσματική παροχή κοινωνικοπρονοιακής βοήθειας. Οι εθελοντές ίδρυσαν συλλόγους που με τη σειρά τους άρχισαν να ιδρύουν παιδικούς σταθμούς, νυχτερινά σχολεία και επαγγελματικά εργαστήρια για τις άπορες γυναίκες.

Κατά τη διάρκεια της Γερμανικής Κατοχής, η πρόοδος στον τομέα της Πρόνοιας ανακόπηκε αναγκαστικά και η όλη προσπάθεια επικεντρώθηκε πέραν της αντίστασης κατά του κατακτητή, στην επιβίωση. Και για την εποχή εκείνη, **επιβίωση** σήμαινε τροφή. Αποφασιστικό ρόλο στον τομέα αυτό έπαιξε ο Εθνικός Οργανισμός Χριστιανικής Αλληλεγγύης (Ε.Ο.Χ.Α.) που διενεργούσε συσσίτια, και δημιούργησε κέντρα διατροφής βρεφών και παιδιών και σταθμούς συγκέντρωσης και διανομής τροφίμων. Ανάλογες προσπάθειες πραγματοποίησε το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας, ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός κ.ά.

Μετά την απελευθέρωση, με τη συνεργασία του Κράτους, της Εκκλησίας, της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και διεθνών οργανώσεων ξεκίνησε προσπάθεια για την

Αίθουσα εστιατορίου του Σεβαστοπούλειου Ορφανοτροφείου

Πηγή: Δήμος Αθήνας

αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων του πολέμου. Και πάλι, προτεραιότητα δόθηκε στη μέριμνα για τα ταλαιπωρημένα και **ορφανά παιδιά** σε πλαίσιο ιδρυματικής ή εξωιδρυματικής περίθαλψης.

Στη συνέχεια, οι ανάγκες που δημιούργησε ο πόλεμος αντιμετωπίστηκαν με τη δημιουργία υπηρεσιών των αναπήρων πολέμου και των αναπήρων από άλλες αιτίες. Μεγάλη προσοχή δόθηκε στην φροντίδα της ψυχικής υγείας του ελληνικού λαού. Ακόμη ελήφθησαν μέτρα για την αντιμετώπιση της εγκληματικότητας και κυρίως της παιδικής εγκληματικότητας με τη συγκρότηση **Εταιρειών Προστασίας Ανηλίκων** και τη δημιουργία υπηρεσιών επιμελητών ανηλίκων. Επιπλέον στις φυλακές και στα ιδρύματα αγωγής ανηλίκων άρχισαν να λειτουργούν κοινωνικές υπηρεσίες.

Με κύριο άξονα τον **Εθνικό Οργανισμό Πρόνοιας (Ε.Ο.Π.)** διοργανώνονται στην ύπαιθρο και στις υποβαθμισμένες περιοχές των μεγάλων αστικών κέντρων, προγράμματα κοινωνικής ανάπτυξης με σκοπό να βοηθήσουν τους κατοίκους της υπαίθρου στην καθημερινή τους ζωή και να δώσουν τη δυνατότητα αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου των κατοίκων των πόλεων.

Αξιοσημείωτο γεγονός, είναι η ίδρυση **σχολών κοινωνικής εργασίας** για την εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών.

Τις τελευταίες δεκαετίες του εικοστού αιώνα γίνονται σημαντικά βήματα προόδου στον τομέα της Πρόνοιας με την κυρίαρχη παρουσία του Κράτους και τη μεταφορά αρμοδιοτήτων στην Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Παράλληλα, λαμβάνονται μέτρα για τον περιορισμό της ιδρυματικής περίθαλψης με ανάλογη αύξηση των υπηρεσιών ανοικτής περίθαλψης. Σημαντικό έργο συντελείται στον τομέα της κοινωνικής προστασίας των ηλικιωμένων και στην αποκατάσταση και κοινωνική επανένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες και με προβλήματα ψυχικής υγείας.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ο δέκατος όγδοος και κυρίως ο δέκατος ένατος αιώνας ήταν η απαρχή του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας όπως το ζούμε σήμερα. Πρωτοπόρος στην εφαρμογή προγραμμάτων ήταν η Αγγλία και ακολούθησαν η Γερμανία και το Βέλγιο. Και κατά την περίοδο αυτή τα κοινωνικά μέτρα πάρθηκαν με σκοπό την εκτόνωση των κοινωνικών εντάσεων. Αποφασιστικής σημασίας για την εξέλιξη στο χώρο της κοινωνικής πολιτικής ήταν η καθιέρωση του θεσμού της κοινωνικής ασφάλισης.

Στην Ελλάδα, που ταλαιπωρήθηκε από πολέμους, εθνικές καταστροφές και εμφύλιες διαμάχες, η κοινωνική πρόνοια καθυστέρησε να αναπτυχθεί και κυρίως εστιάθηκε στην αντιμετώπιση των προβλημάτων που οι πόλεμοι δημιούργησαν. Τα τελευταία τριάντα χρόνια, λόγω της οικονομικής ανάπτυξης, της συμμετοχής μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, έχουμε αλματώδη ανάπτυξη στον προνοιακό τομέα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια κοινωνικά προβλήματα δημιούργησε η βιομηχανική επανάσταση και πώς αυτά έδωσαν το έναυσμα για τη λήψη μέτρων κοινωνικής πρόνοιας;
2. Ποιος ο σκοπός του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού;
3. Ποια τα πρώτα μέτρα κοινωνικής πρόνοιας του Καποδίστρια και ποιοι φορείς ασκούσαν την κοινωνική πρόνοια την εποχή εκείνη;

2.4 Τάσεις και προοπτικές για τον 21ο αιώνα

Ο 21ος αιώνας βρήκε την ανθρωπότητα να έχει επιτύχει τεχνολογικά θαύματα (ηλεκτρονικά συστήματα, διαστημική, κ.ά.) αλλά με ανοιχτές πληγές (πολεμικές συρράξεις, υπανάπτυξη, λοιμώδεις ασθένειες, κ.ά.) και χωρίς να έχει επιτευχθεί η κοινωνική ευημερία όλων των ανθρώπων.

Οι στόχοι για την **κοινωνική ευημερία για όλους το 2000** δεν επιτεύχθηκαν. Οι κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες μεταξύ των χωρών αλλά και μεταξύ των πολιτών σε κάθε χώρα μεγεθύνονται αντί να εξαλείφονται. Οι χώρες έχουν διακριθεί σύμφωνα με το βαθμό οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης σε τρεις βαθμίδες, τις ανεπτυγμένες, τις αναπτυσσόμενες και τις υπανάπτυκτες. Οι μελέτες έδειξαν ότι και στους τρεις οικονομικούς τύπους χωρών εμφανίζονται κοινωνικά προβλήματα εσωτερικών ανισοτήτων. Στις περισσότερες χώρες στις οποίες λειτουργεί η ελεύθερη αγορά, το μοντέλο ανάπτυξης προωθεί την κοινωνία των 2/3 ή ακόμη και του 1/3. Αυτό σημαίνει ότι ευημερούν τα 2/3 ή το 1/3 των πολιτών και αντίστοιχα το υπόλοιπο 1/3 ή 2/3 ζούνε σε καταστάσεις ανισοτήτων, φτώχειας και αποκλεισμού. Είναι αυτονόητο ότι στις υπανάπτυκτες χώρες (Αφρική, Ασία, Λατινική Αμερική, κ.ά.) συναντώνται ακραία φαινόμενα κοινωνικών προβλημάτων. Για παράδειγμα, θάνατοι από αστία, έλλειψη καθαρού νερού και έλλειψη φαρμάκων, ή δουλεμπόριο, παιδιά στο δρόμο, τουριστική παιδική πορνεία, παιδική εργασία, παιδιά στρατιώτες, κ.ά.

Η εξέλιξη της τεχνολογίας δεν μπόρεσε να απαλείψει τη **φτώχεια**, την **ανισότητα**, την **εκμετάλλευση**, την **ανεργία** και τον **κοινωνικό αποκλεισμό**. Η συσσώρευση του πλούτου δεν αύξησε την κοινωνική ευημερία και την αλληλεγγύη. Και η προοπτική περνάει από δύσκολες διεργασίες και απαιτεί ενεργητικές πολιτικές και κοινωνική δραστηριοποίηση.

Η χώρα μας, με την ανατολή του 21ου αιώνα, βρέθηκε σε καλύτερη οικονομική ανάπτυξη ενταγμένη στην ομάδα των ανεπτυγμένων οικονομικά και κοινωνικά χωρών. Η ένταξη στη Ευρωπαϊκή Ένωση, παρ' όλες τις ανισότητες με τον Βορρά, ενίσχυσε γενικότερα της θέση της στον διεθνή χώρο.

Το σύστημα κοινωνικής προστασίας παρέμεινε «υπολειμματικό», δηλαδή, δεν κατόρθωσε να ολοκληρωθεί και να θεσπίσει ενιαίους κανόνες λειτουργίας. Έτσι παρ' όλη την μακράιωνη παράδοση φιλανθρωπίας, ευεργεσιών και κοινωνικής αλληλεγγύης που έχει να επιδείξει η Χώρα μας και παρό την επιτυχή λειτουργία επιμέρους υπηρεσιών και προγραμμάτων σε ειδικούς τομείς της κοινωνικής πρόνοιας, κατά το τελευταίο τέταρτο του αιώνα που πέρασε, δεν επιτεύχθηκε η αναγκαία μεταρρύθμιση στο μοντέλο της κοινωνικής πρόνοιας. Αυτό αποτελεί μία από τις αρνητικές πρωτοπορίες σε σχέση με τα άλλα κράτη της Ευρώπης.

Οι ραγδαίες τεχνολογικές και κοινωνικές αλλαγές δημιουργούν την ανάγκη στα άτομα και στους κοινωνικούς θεσμούς να προσαρμόζονται συνεχώς στα νέα δεδομένα και να αναπτύσσουν νέες δεξιότητες για να αντιμετωπίσουν τις καινούργιες δυσκολίες. Οι επιπτώσεις που διαπιστώνονται με την μορφή αναγκών ή προβλημάτων, οδηγούν αβίαστα στο συμπέρασμα της αναγκαιότητας ανάπτυξης υποστηρικτικών συστημάτων. Έτσι τα συστήματα κοινωνικής προστασίας αποτελούν πλέον αναπόσπαστο μέρος του όλου συστήματος κοινωνικής οργάνωσης των σύγχρονων κοινωνιών.

Ένα βασικό ερώτημα που διατυπώνεται σχετικά με το **σύστημα κοινωνικής προστασίας**, είναι: ποια οργανωτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά πρέπει να διαθέτει ώστε να παρέχει αποτελεσματικές υπηρεσίες, χωρίς διακρίσεις και ανισότητες;

Αρχικά, το σύστημα κοινωνικής προστασίας επηρεάζεται καθοριστικά από τον τρόπο διαμόρφωσης της **κοινωνικής πολιτικής** και από τον προσανατολισμό της. Η πρακτική των δυτικών χωρών στην κοινωνική πολιτική, τα τελευταία χρόνια, συγκλίνει στην περικοπή των κρατικών κοινωνικών δαπανών και στην ενίσχυση των ιδιωτικών ασφαλιστικών εταιριών ή των εθελοντικών κοινωνικών φορέων. Βεβαίως πρέπει να διευκρινισθεί ότι οι δυτικές χώρες στην συντριπτική πλειοψηφία διαθέτουν ήδη ολοκληρωμένο Εθνικό Σύστημα Κοινωνικής Πρόνοιας.

Η άρση ή η άμβλυνση των κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων απαιτεί να είναι αναδιανεμητικός, ευαίσθητος και εξισορροπητικός ο προσανατολισμός της κοινωνικής πολιτικής. Δηλαδή, να αναγνωρίζει τις παρενέργειες και τις επιπτώσεις, από την λειτουργία της ελεύθερης αγοράς στη ζωή των ανθρώπων και να μοιράζει μέρος του πλούτου που συσσωρεύεται στους έχοντες την μεγαλύτερη αδυναμία (η αναδιανομή γίνεται με διάφορες μεθόδους και μορφές, όπως υπηρεσίες, παροχές, ευκαιρίες, μέτρα, απαλλαγές κ.ά.).

Υπάρχουν διάφορα μοντέλα συστημάτων κοινωνικής πρόνοιας που έχουν εφαρμοστεί στις δυτικές χώρες. Τα πιο αντιπροσωπευτικά είναι: το Αγγλοσαξονικό μοντέλο που εφαρμόστηκε αρχικά στο Ηνωμένο Βασίλειο της Αγγλίας και το Σκανδιναβικό μοντέλο που εφαρμόστηκε αρχικά στην Σουηδία. Το Αγγλοσαξονικό μοντέλο, είναι ένα κρατικό εθνικό σύστημα πρόνοιας, πλήρως αποκεντρωμένο, το οποίο στηρίζεται κυρίως στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, η οποία έχει όλες τις αρμοδιότητες ισότιμης εφαρμογής του αντικειμένου του τομέα κοινωνικής πρόνοιας. Οι τομείς της κοινωνικής πρόνοιας, υγείας, ανεργίας και κοινωνικής ασφάλισης αναπτύσσουν μεταξύ τους αλληλοεξαρτώμενες και συμπληρωματικές παροχές, μέτρα και υπηρεσίες για την πλήρη και συντονισμένη κοινωνική προστασία του πολίτη. Προβλέπει ελάχιστο όριο εισοδήματος για την επιβίωση και συνδυάζει τις προνοιακές παροχές με τα ανταποδοτικά ασφαλιστικά δικαιώματα. Το μεγαλύτερο πρόβλημα του συστήματος αυτού την τελευταία δεκαετία, είναι η μείωση της ποιότητας και του ύψους των παροχών και υπηρεσιών, λόγω της περικοπής των κοινωνικών δαπανών (μείωση επιστημονικού προσωπικού, μείωση επιδομάτων, κ.ά.). Τέλος ενισχύονται οι δραστηριότητες του εθελοντικού χώρου, οι οποίες έχουν ισχυρή και δυναμική παρουσία στην διαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής και της παροχής υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας.

Το Σκανδιναβικό μοντέλο είναι επίσης ένα ολοκληρωμένο εθνικό σύστημα με αποκεντρωμένες υπηρεσίες σε επίπεδο σχεδόν γειτονιάς. Δίνει έμφαση στην πρόληψη και έγκαιρη αντίληψη των κοινωνικών προβλημάτων, παρέχει ισότιμες ποιοτικά και ποσοτικά υπηρεσίες σε όλες τις γεωγραφικές περιοχές και έχει υψηλού επιπέδου παροχές και υψηλής ποιότητας υπηρεσίες. Έχει ανεπτυγμένο ερευνητικό τομέα και εξειδικευμένα επιστημονικά στελέχη στα οποία οφείλει την διαρκή βελτίωση του συστήματος. Εφαρμόζει πρωτοποριακές μεθόδους και τεχνικές και δίνει έμφαση στην περιφρούρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με όργανα παρατήρησης και ελέγχου, όπως και με ανεξάρτητες αρχές (για παράδειγμα, Συνήγορος του πολίτη, Συνήγορος του παιδιού, κ.ά.). Οι υπηρεσίες πρόνοιας στελεγχώνονται αποκλειστικά με επιστημονικό προσωπικό και μάλιστα υψηλής κατάρτισης.

Τα χαρακτηριστικά που προαπαιτούνται για να υπάρχει **εθνικό ολοκληρωμένο σύστημα κοινωνικής προστασίας** είναι:

- σαφής προσδιορισμός του αντικειμένου του συστήματος και του τρόπου **συνεργασίας** με τα υπόλοιπα συστήματα της κοινωνικής πολιτικής
- ανάπτυξη σε **εθνικό επίπεδο** με αποκεντρωμένες υπηρεσίες

- **ενιαίοι κανόνες** ανάπτυξης, λειτουργίας και χρηματοδότησης (κανόνες με βάση κάποια πρότυπα)
- λειτουργία των υπηρεσιών ως **δικτύου**
- **πρόσβαση** σε όλους τους πολίτες
- **ισότιμη και πλήρη κοινωνική φροντίδα** όλων των πολιτών
- πλήρης κάλυψη όλων των **τομέων** των κοινωνικών αναγκών (κοινωνικής πρόνοιας)
- ενιαίος προσδιορισμός και διάκριση του **αντικειμένου** κάθε βαθμίδας παρεχόμενων υπηρεσιών
- σαφής προσδιορισμός **ευθύνης** κάθε υπηρεσίας (πληθυσμός, γεωγραφική περιοχή, είδος και εύρος παρεχομένων υπηρεσιών)
- προσδιορισμός των **δικαιωμάτων** των εξυπηρετούμενων πολιτών
- **συστηματικός επιστημονικός σχεδιασμός**
- **συμμετοχή** ενδιαφερομένων
- πρόβλεψη ενιαίων μεθόδων **ελέγχου, εποπτείας και αξιολόγησης**
- **διαφάνεια** και δημοσιοποίηση των πεπραγμένων και των αποτελεσμάτων

Οι **σύγχρονες τάσεις** στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας, σχετικά με τον προσανατολισμό, τις προτεραιότητες και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των παρεχομένων υπηρεσιών περιλαμβάνουν:

- την ανάπτυξη υπηρεσιών **ανοικτής φροντίδας** και περιορισμό της κλειστής ιδρυματικής περίθαλψης (βοήθεια στο σπίτι, αναδοχή, συμβουλευτικά κέντρα οικογένειας, κοινωνικές υπηρεσίες στα σχολεία, κέντρα ημερήσιας φροντίδας, κ.ά.)
- το **συντονισμό** των υπηρεσιών πρόνοιας με άλλους τομείς (υγεία, κοινωνική ασφάλιση, παιδεία, κατάρτιση, απασχόληση, ανεργία, κ.ά.) για την άρση του κοινωνικού αποκλεισμού και την πρόληψη του, όπως και για αποτελεσματικότερη κοινωνική φροντίδα των πολιτών
- την ενίσχυση της κοινωνικής φροντίδας μέσω της **αναδοχής** για παιδιά και ηλικιωμένους που χρειάζονται φροντίδα
- πολιτικές υπηρεσίες και μέτρα στήριξης των λειτουργιών της **οικογένειας** όταν εμφανίζει φαινόμενα κρίσης

- την ανάπτυξη προγραμμάτων **απο-ασυλοποίησης**
- την εστίαση των προνοιακών πολιτικών, κατά προτεραιότητα **στις πλέον ευάλωτες** κοινωνικές ομάδες και τα **πλέον αδύναμα** άτομα, ιδιαίτερα αυτά που δεν είναι ενημερωμένα ή δεν διεκδικούν τα προνοιακά τους δικαιώματα
- τη στήριξη ίδρυσης φορέων **αυτο-οργάνωσης** και **αυτο-διαχείρισης** ενδιαφερομένων πολιτών με κοινά προβλήματα και ενδιαφέροντα (οργανώσεις των ατόμων με αναπηρίες, σύλλογος αλληλοβοήθειας γυναικών με μαστεκτομή, σωματεία τσιγγάνων, σύλλογοι γονέων με παιδιά με νοητική στέρωση, κ.ά)
- την προτεραιότητα στην ίδρυση υπηρεσιών **πρωτοβάθμιας** κοινωνικής φροντίδας στο πλαίσιο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και στον περιφερειακό συντονισμό δικτύων υπηρεσιών πρόνοιας
- την εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση **εθελοντών**, προώθηση πρωτοβουλιών **κοινωνικής αλληλεγγύης** και το συντονισμό των εθελοντικών οργανώσεων
- την ανάπτυξη υπηρεσιών αντιμετώπισης καταστάσεων **κρίσης ή επειγουσών κοινωνικών αναγκών** (όπως: υπηρεσίες άμεσης κοινωνικής βοήθειας, γραμμών SOS, κ.ά.)
- την καθιέρωση του **κοινωνικού σχεδιασμού** ως επιστημονικής μεθοδολογίας βελτίωσης της ποιότητας και της αποτελεσματικότητας των παρεχομένων υπηρεσιών και κατ' επέκταση της εφαρμοζόμενης κοινωνικής πολιτικής
- τη θεσμοθέτηση **δικαιωμάτων** εξυπηρετούμενων πολιτών από τις υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας και ανεξάρτητων αρχών προστασίας των πολιτών από τις αυθαιρεσίες του κράτους και των οργάνων του (Συνήγορος του Πολίτη, Συνήγορος του Παιδιού κ.ά.), όπως και τη συμμετοχή των πολιτών στο σχεδιασμό, την εφαρμογή και την αξιολόγηση
- τη καθιέρωση επιστημονικών **προδιαγραφών και κανόνων** δεοντολογίας για το προσωπικό των υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας
- τη μείωση της γραφειοκρατικής λειτουργίας των προνοιακών φορέων και η ανάδειξη των **επιστημονικών λειτουργιών** (μείωση διοικητικού κόστους λειτουργίας, βελτίωση παραγωγικότητας, μετατροπή του διοικητικο-γραφειοκρατικού μοντέλου σε υποστηρικτικές διοικητικές υπηρεσίες, κ.ά.).
- τη σταδιακή ανάδειξη του ρόλου της κοινωνικής εργασίας και της κοινωνικής πρόνοιας στην **κοινωνική συνοχή και ευημερία** της κοινωνίας

Οι υπάρχουσες υπηρεσίες πρόνοιας στη Χώρα μας, εκτός από τα οργανωτικά προβλήματα, αντιμετωπίζουν και προβλήματα ποιότητας που σχετίζονται με την ποιοτική και αριθμητική **ανεπάρκεια** των στελεχών, την έλλειψη κατάλληλων μέσων και εγκαταστάσεων, την ασάφεια των αρμοδιοτήτων και την έλλειψη του συντονισμού των υπηρεσιών. Η ραγδαία αύξηση των κοινωνικών προβλημάτων απαιτεί την άμεση βελτίωση της κοινωνικής πολιτικής και τον εκσυγχρονισμό των υπηρεσιών πρόνοιας.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ο 21ος αιώνας βρήκε τις κοινωνίες τεχνολογικά επιτυχημένες, αλλά χωρίς να έχουν πάψει οι κοινωνικές ανισότητες και χωρίς να έχει επιτευχθεί η κοινωνική ευημερία όλων των ανθρώπων. Εξακολουθούν να πεθαίνουν άνθρωποι από την ασιτία, από την έλλειψη καθαρού νερού και φαρμάκων. Οι ανισότητες εξακολουθούν να αυξάνονται και ο πλούτος συσσωρεύεται σε λιγότερους ανθρώπους. Η κοινωνική πολιτική είναι ένα μέσον για την άμβλυνση των ανισοτήτων και την στήριξη των πλέον αδυνάτων πολιτών. Ο τομέας της κοινωνικής πρόνοιας διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην επιβίωση και στην ανάπτυξη της ευημερίας των ανθρώπων που έχουν πληγεί από τις επιπτώσεις της λειτουργίας της ελεύθερης αγοράς και του τρόπου οργάνωσης της ζωής.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια είναι η εικόνα που παρουσιάζουν οι κοινωνίες τον 21ο αιώνα;
2. Γράψτε πέντε χαρακτηριστικά που πρέπει να έχει ένα ολοκληρωμένο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας.
3. Γράψτε πέντε χαρακτηριστικά που περιέχονται στις σύγχρονες τάσεις για τον προσανατολισμό ή την ποιότητα ή τις προτεραιότητες των υπηρεσιών πρόνοιας του αιώνα που διανύουμε.

2.5 Η έννοια και ο ρόλος της βελτίωσης της ποιότητας και αποτελεσματικότητας των παρεχομένων υπηρεσιών

Οι έννοιες της **ποιότητας** και της **αποτελεσματικότητας** συναντιούνται περισσότερο στο τομέα της οικονομίας και αποτελούν κυρίαρχο ενδιαφέρον της αγοράς με στόχο το οικονομικό κέρδος. Η ανάπτυξη των σύγχρονων συστημάτων κοινωνικής προστασίας, στο πλαίσιο των οικονομικών συστημάτων της ελεύθερης αγοράς, προκάλεσε προβληματισμό για τις μεθόδους χρηματοδότησης, διαχείρισης και του προσανατολισμού τους. Αποτέλεσμα ήταν, να προβληθούν ζητήματα οικονομίας των συστημάτων κοινωνικής προστασίας. Η πάγια αρχή της ελεύθερης αγοράς «μέγιστη αύξηση του αποτελέσματος με ελαχιστοποίηση του κόστους» εισέβαλε και στην κοινωνική πολιτική.

Ταυτόχρονα, τα κράτη δεν διαθέτουν τους απαραίτητους πόρους για την πλήρη κάλυψη των κοινωνικών αναγκών, αφού η ελεύθερη αγορά δεν αναγνωρίζει τον αναδιανεμητικό ρόλο της κοινωνικής πολιτικής. Με δεδομένο το γεγονός «της σπανιότητας των πόρων» ή της ανεπάρκειας των χρημάτων για την κάλυψη των κοινωνικών αναγκών, επιβάλλεται η ορθολογική διαχείριση των πόρων και η αύξηση της ποιότητας και της αποτελεσματικότητας των υπηρεσιών και των μέτρων για την κοινωνική προστασία.

Αποτελεί **πρόκληση** η βελτίωση της σχέσης μεταξύ των ανεπαρκών πόρων και των πραγματικών κοινωνικών αναγκών. Κάθε βελτίωση της ποιότητας και του αποτελέσματος των παρεχομένων υπηρεσιών πρόνοιας σημαίνει πιο αξιοπρεπείς υπηρεσίες σε ανθρώπους που βρίσκονται κάτω από δυσμενείς συνθήκες, συντομότερη αποκατάσταση και γενικότερα σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Επίσης, η βελτίωση του αποτελέσματος συνδέεται με τις ίδιες παραμέτρους με την ποιότητα και επί πλέον αυξάνει το εύρος της παρέμβασης και επιταχύνει την αυτοδύναμη ανάπτυξη των ανθρώπων. Με άλλα λόγια, καλύτερες υπηρεσίες, σε περισσότερους ανθρώπους, με καλύτερα αποτελέσματα.

Η βελτίωση του αποτελέσματος γίνεται με την βελτίωση των παραμέτρων που το επηρεάζουν. Η βελτίωση της ποιότητας αναφέρεται στις παρεχόμενες υπηρεσίες προς τους πολίτες και επιτυγχάνεται με διαφόρους τρόπους. Για παράδειγμα, με την χρήση της νέας μεθοδολογίας ή τεχνολογίας, με την βελτίωση των διαδικασιών και των μέτρων, με την αναβάθμιση του προσωπικού με ειδικούς ή την επιμόρφωσή τους, κ.ά.

Για την επιλογή, του τι θα πρέπει να αλλάξει, για να επιτευχθεί βελτίωση της ποιότητας και του αποτελέσματος των παρεχομένων υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας, απαιτείται **αξιολόγηση** των υφισταμένων διαδικασιών παροχής των υπηρεσιών όπως και των αποτελεσμάτων που έχουν καταγραφεί. Οι διαπιστώσεις των αξιολογήσεων βοηθούν τη βελτίωση της ποιότητας και του αποτελέσματος μέσω της **ανατροφοδότησης** του σχεδιασμού των εκάστοτε παρεχομένων υπηρεσιών πρόνοιας.

Η διαρκής **αξιολόγηση και ανατροφοδότηση** του σχεδιασμού των παρεχομένων υπηρεσιών πρόνοιας χρειάζεται γιατί συντελούνται ραγδαίες εξελίξεις ως αποτέλεσμα των αλλαγών της τεχνολογίας, της οικονομίας, της αγοράς, των κοινωνικών σχέσεων και των πολιτισμικών στοιχείων. Η προσαρμογή των υπηρεσιών πρόνοιας στα νέα δεδομένα και στις νέες κοινωνικές ανάγκες απαιτούν ανατροφοδότηση με τις διαπιστώσεις που προκύπτουν από την αξιολόγηση ώστε να διασφαλιστεί κατά τον σχεδιασμό η μέγιστη ποιότητα και αποτελεσματικότητα τους σε όφελος του ανθρώπου.

Η μεθοδολογία για την βελτίωση της ποιότητας και του αποτελέσματος των υπηρεσιών πρόνοιας είναι αναπόσπαστο μέρος του **κοινωνικού σχεδιασμού** που αποτελεί την κύρια μέθοδο διαμόρφωσης, εφαρμογής και βελτίωσης της κοινωνικής πολιτικής.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Η σπανιότητα των πόρων και η ελλειμματική σχέση των πόρων που διαθέτουμε για κοινωνική προστασία ως προς τις διαγνωσμένες κοινωνικές ανάγκες καθιστούν καταρχήν αναγκαία την προσπάθεια βελτίωσης της ποιότητας και του αποτελέσματος των παρεχομένων υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας. Ταυτόχρονα οι βελτιώσεις αυτές υπαγορεύονται από την εναρμόνιση με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Κυρίως από το δικαίωμα της διαφύλαξης και του σεβασμού της αξιοπρέπειας του ανθρώπου όπως και το δικαίωμα ίσης μεταχείρισης και ίσων ευκαιριών σε όλους τους ανθρώπους χωρίς διακρίσεις και αποκλεισμούς. Οι σύγχρονες επιστήμες παρέχουν αποτελεσματική μεθοδολογία για την επίτευξη των επιθυμητών αλλαγών και βελτιώσεων μέσω της διόρθωσης της κοινωνικής πολιτικής και των συστημάτων εφαρμογής της.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Για ποιους λόγους πρέπει να επιδιώκεται η βελτίωση της ποιότητας και του αποτελέσματος των παρεχομένων υπηρεσιών πρόνοιας και ποιο είναι το όφελος που προκύπτει;
2. Με ποιο τρόπο μπορούμε να διαπιστώσουμε τις απαραίτητες βελτιώσεις; Δώστε παράδειγμα.

2.6 Η βελτίωση της ποιότητας και η αποτελεσματικότητα ως προτεραιότητες του κοινωνικού σχεδιασμού και της κοινωνικής πολιτικής

Ως **κοινωνικός σχεδιασμός** ορίζεται η επιστημονική μεθοδολογία που χρησιμοποιείται για την επίτευξη προκαθορισμένων και επιθυμητών κοινωνικών αλλαγών. Ως **επιστημονική μεθοδολογία**, αξιοποιείται από διάφορους επιστημονικούς φορείς για την ολοκληρωμένη και συστηματικά σχεδιασμένη παρέμβαση σε αντικείμενα του πεδίου τους αλλά και για την διαδικασία σχεδιασμού των τομέων της κυβερνητικής πολιτικής. Ως μεθοδολογία, επίσης μπορεί να αξιοποιηθεί σε πολλούς ερευνητικούς τομείς όπως και στη διαχείριση συστημάτων. Ο κοινωνικός σχεδιασμός αποτελεί το κύριο επιστημονικό μεθοδολογικό μέσο προετοιμασίας και βελτίωσης της κοινωνικής πολιτικής.

Ο κοινωνικός σχεδιασμός, στην απλούστερη μορφή του, μπορεί να αποτελέσει μία καθημερινή πρακτική σε ατομικό επίπεδο (ως βιωματική εμπειρική διαδικασία), δηλαδή στον τρόπο που σχεδιάζονται οι καθημερινές επιλογές και πράξεις του κάθε ανθρώπου.

Η μεθοδολογία του κοινωνικού σχεδιασμού αναπτύσσεται μέσα από μία σειρά διαδοχικών σταδίων που **καλούνται κύκλοι** σχεδιασμού. Κάθε κύκλος περιλαμβάνει τις παρακάτω ποιοτικές φάσεις:

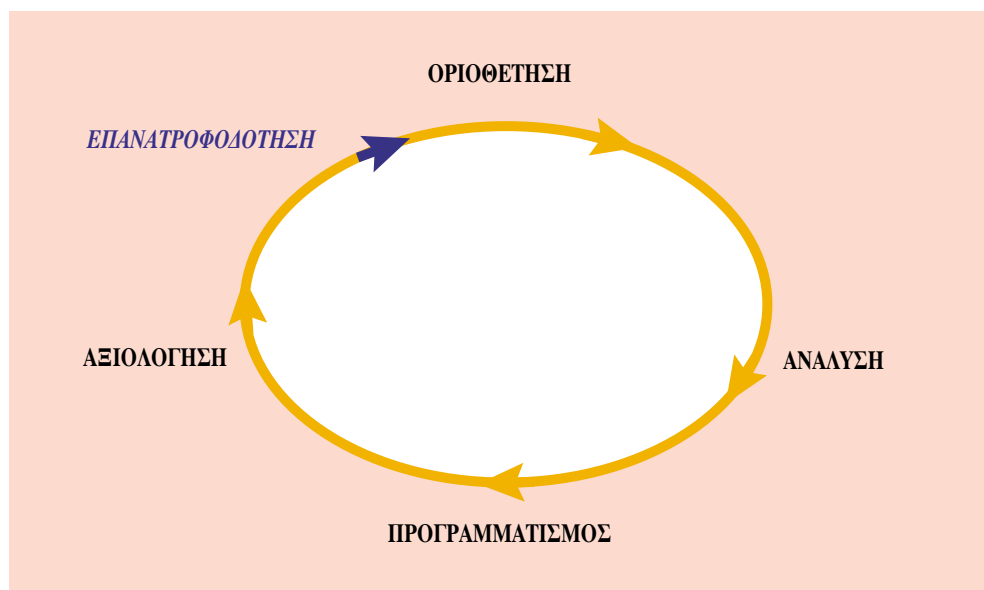
- **Οριοθέτηση**
- **Ανάλυση**
- **Προγραμματισμός**
- **Αξιολόγηση**
- **Επανατροφοδότηση** (εφ' όσον επαναληφθεί ο κύκλος για τον ίδιο σκοπό ή τομέα)

Παρ' όλο που οι φάσεις παρατίθενται γραμμικά αποτελούν ένα κύκλο που ολοκληρώνεται και μπορεί να επαναλαμβάνεται, εάν και για όσο απαιτείται, ακολουθώντας τις **φάσεις κύκλου** (βλέπε σχήμα 2.1).

Κάθε φορά που επαναλαμβάνεται ο σχεδιασμός εμπλουτίζεται, μέσω της ανατροφοδότησης, με τα συμπεράσματα και τις διαπιστώσεις που προέκυψαν από την τελική αξιολόγηση. Αυτό αποτελεί σημαντικό στοιχείο της **δυναμικής** της μεθοδολογίας του κοινωνικού σχεδιασμού και συνεισφέρει στην βελτίωση της ποιότητας και του αποτελέσματος των παρεχόμενων υπηρεσιών.

ΣΧΗΜΑ Νο.2.1

Ο ΚΥΚΛΟΣ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

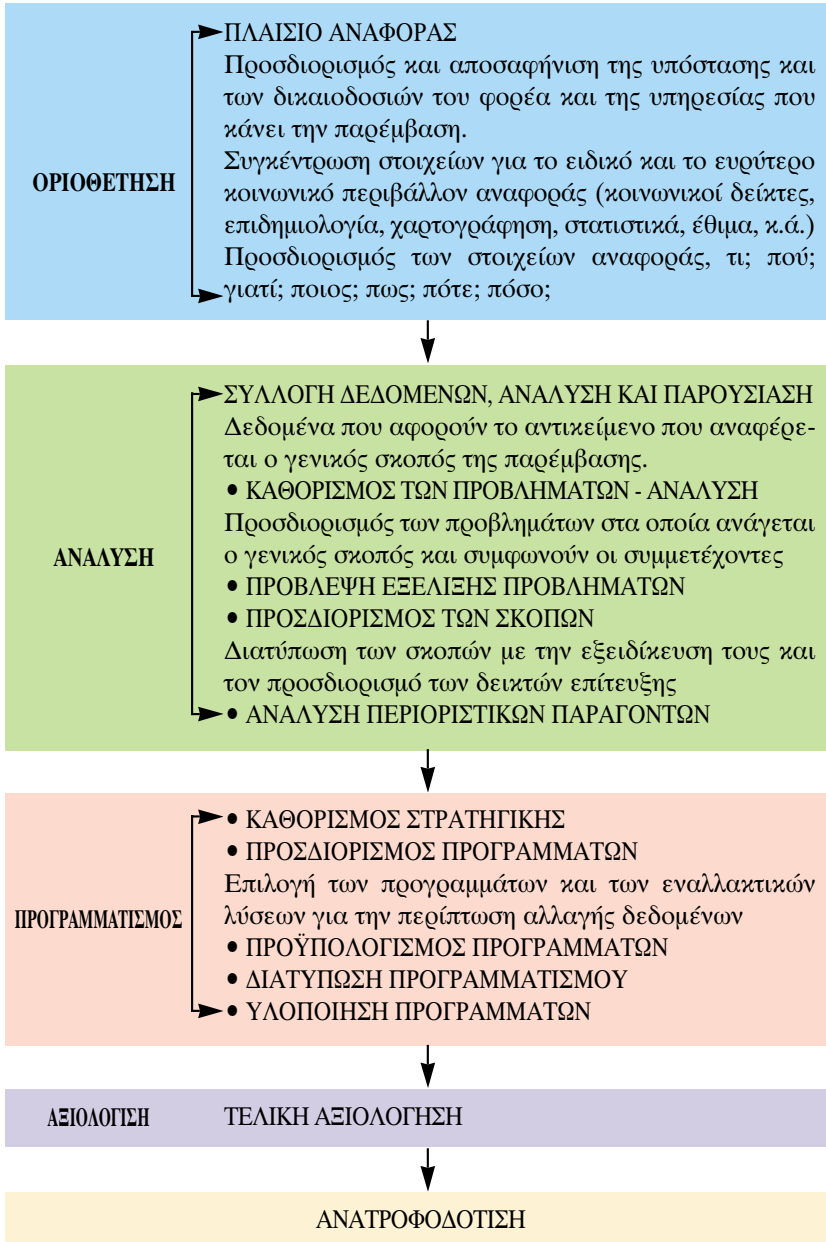

Οι φάσεις των κύκλων του κοινωνικού σχεδιασμού περιέχουν αντίστοιχα στάδια όπου εξειδικεύεται η διαδικασία της μεθοδολογίας του σχεδιασμού αξιοποιώντας αντίστοιχα επιστημονικά γνωστικά πεδία (βλέπε πίνακα 2.2).

Κάθε φάση, όπως και κάθε στάδιο, αποτελεί μία ενότητα που η επεξεργασία του περιεχομένου του ακολουθεί τις διεργασίες της ανάλυσης και της σύνθεσης,

ΠΙΝΑΚΑΣ Νο 2.2

**ΦΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΑΔΙΑ ΚΥΚΛΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ**

ως ανεξάρτητο τμήμα με ειδικούς στόχους αλλά ταυτόχρονα και ως μέρος ενός συνόλου με γενικούς στόχους. Επίσης, κάθε στάδιο αποτελείται από διαδικασίες που υποστηρίζονται από δια-τομεακά επιστημονικά πεδία με την αντίστοιχη μεθοδολογία και τους ανάλογους κανόνες.

Ασφαλιστικές δικλίδες της μεθοδολογίας του κοινωνικού σχεδιασμού αποτελούν, οι διαδικασίες ενδιάμεσης αξιολόγησης, κάθε φάσης και σταδίου.

Για παράδειγμα περιλαμβάνει την αξιολόγηση επίτευξης στόχων, διαδικασιών, προγράμματος, εκτέλεσης, χρόνου, ποιότητας, αποτελέσματος, κόστους, επάρκειας, πρόβλεψης, κ.ά.

Με αυτό τον τρόπο ελαχιστοποιούνται τα λάθη ή οι ελλείψεις έγκαιρα και δεν μεταφέρονται στις επόμενες φάσεις ή στα επόμενα στάδια και στο τελικό αποτέλεσμα με αρνητικές επιπτώσεις κυρίως στην ποιότητα, στην αποτελεσματικότητα και στο κόστος. Το κύριο όφελος από την έγκαιρη διόρθωση και βελτίωση των παρεχομένων υπηρεσιών μεταφέρεται στους πολίτες που χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες πρόνοιας και την κοινωνία που βελτιώνει την ευημερία της και ενισχύει την κοινωνική της συνοχή.

Σημαντικό στοιχείο για την μεγιστοποίηση της ωφέλειας της **συνεχούς αξιολόγησης** κάθε δραστηριότητας που περιλαμβάνεται στον κοινωνικό σχεδιασμό, είναι η χρησιμοποίηση εκτός της **εσωτερικής αξιολόγησης**, η ανάθεση σε έμπειρο επιστημονικό φορέα της **εξωτερικής αξιολόγησης**. Επίσης, στο σχεδιασμό οι στόχοι πρέπει να προσδιορίζονται με σαφήνεια και σε δείκτες, συνθήκες ή μεγέθη που θα χρησιμοποιούνται στην αξιολόγηση προκειμένου να διαπιστώνεται ο βαθμός επίτευξης του αποτελέσματος ή οι άλλες αξιολογούμενες διεργασίες.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ο Κοινωνικός Σχεδιασμός ορίζεται ως η επιστημονική μεθοδολογία που χρησιμοποιείται για την επίτευξη προκαθορισμένων και επιθυμητών κοινωνικών αλλαγών. Η μεθοδολογία του κοινωνικού σχεδιασμού αναπτύσσεται μέσα από μία σειρά διαδοχικών σταδίων που καλούνται κύκλοι σχεδιασμού. Μία από τις κύριες ασφαλιστικές δικλείδες της μεθοδολογίας του κοινωνικού σχεδιασμού είναι ότι ενδιάμεσα σε κάθε φάση και στάδιο περιλαμβάνει διαδικασίες αξιολόγησης. Κάθε φορά που επαναλαμβάνεται ο σχεδιασμός εμπλουτίζεται, μέσα από την ανατροφοδότηση.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι επιδιώκεται με τον κοινωνικό σχεδιασμό;
2. Πώς συμβάλλει η αξιολόγηση στη βελτίωση της ποιότητας και του αποτελέσματος των παρεχόμενων υπηρεσιών;

2.7 Σχεδιασμός μίας κοινωνικής πολιτικής ευαίσθητης ως προς τον εξυπηρετούμενο πληθυσμό

Ως **Κοινωνική πολιτική** ορίζεται η προληπτική ή διορθωτική παρέμβαση στην κοινωνική πραγματικότητα με την λήψη μέτρων που αποσκοπούν στην άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων, στην προαγωγή της κοινωνικής δικαιοσύνης και στην εν γένει κοινωνική ευημερία των ανθρώπων.

Την κοινωνική πολιτική αποφασίζει, σχεδιάζει και υλοποιεί το κράτος μέσα από θεσμικά όργανα και σε συνεργασία με τους κοινωνικούς εταίρους. Η κοινωνική πολιτική αναφέρεται κυρίως στους τομείς παιδείας, απασχόλησης, στέγας, οικολογίας, υγείας, και πρόνοιας.

Για να είναι αποτελεσματική η κοινωνική πολιτική στις κοινωνίες της ελεύθερης αγοράς πρέπει να έχει **αναδιανεμητικό** ρόλο. Δηλαδή, πρέπει να αντιμετωπίζει ισότιμα τους πολίτες και να τους παρέχει ίσες ευκαιρίες λαμβάνοντας υπόψη τις πραγματικές βασικές κοινωνικές τους ανάγκες και την δυνατότητα να ανταποκριθούν σε αυτές. Οι πολιτικές, τα μέτρα και οι υπηρεσίες που επιλέγονται πρέπει να κάνουν πράξη την κοινωνική δικαιοσύνη και να στοχεύουν στην **αυτοδύναμη ανάπτυξη** των ανθρώπων και στην **κοινωνική τους ευημερία**.

Πώς μπορεί, όμως, η κοινωνική πολιτική να ανταποκρίνεται με ευαισθησία στις ανθρώπινες ανάγκες; Αρχικώς η κοινωνική πολιτική που επιλέγεται πρέπει να διέπεται από τις **αρχές των ανθρώπινων δικαιωμάτων**, όπως αυτά περιγράφονται στις διεθνείς διακηρύξεις, συμβάσεις και συμφωνίες. Οι κεντρικές επιλογές που χαρακτηρίζουν την κοινωνική πολιτική πρέπει να σέβονται τους κανόνες που έχουν προκύψει από την επεξεργασία και εξειδίκευση των κειμένων για τα ανθρώπινα δικαιώματα και να προωθούν την καθιέρωσή τους στις εθνικές νομοθεσίες, στην παιδεία και στην καθημερινή πρακτική των πολιτών.

Η διαμόρφωση και η εξειδίκευση της κοινωνικής πολιτικής πρέπει να έχει συνέχεια και συνέπεια, να είναι αντικείμενο συστηματικής μελέτης και επιστη-

μονικού σχεδιασμού σε συνδυασμό με άμεσες ή έμμεσες συμμετοχικές διαδικασίες των ενδιαφερομένων στον αντίστοιχο τομέα και σε διάφορα επίπεδα. Αυτό σημαίνει ότι καταγράφονται συστηματικά αυτά που εφαρμόζονται και αξιολογούνται μέσα σε διαδικασίες διαφάνειας. Εκπονούνται επιστημονικές έρευνες και μελέτες για την διαπίστωση στοιχείων που απαιτούνται για τον επιστημονικό σχεδιασμό.

Η μεθοδολογία του κοινωνικού σχεδιασμού εκτιμάται ως ενδεδειγμένη για το σχεδιασμό και την βελτίωση της κοινωνικής πολιτικής όπου ενσωματώνονται **διαδικασίες αξιολόγησης** αλλά και συμμετοχής των ενδιαφερομένων πολιτών με διάφορες μορφές και σε διάφορα στάδια του σχεδιασμού. Επιπλέον καταγράφεται με ποικιλία μεθόδων η άποψη των κοινωνικών εταίρων που εκπροσωπούν -μέσα από φορείς- μέσω φορέων τους πολίτες και τους ειδικούς επιστήμονες. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει τα τελευταία χρόνια η αξιολόγηση ικανοποίησης των υποκειμένων στην κοινωνική πολιτική και ιδιαίτερα των εξυπηρετούμενων από τις υπηρεσίες.

Οι σύγχρονες κοινωνίες, με ανεπτυγμένα κοινωνική πολιτική και με σύγχρονα συστήματα κοινωνικής προστασίας, δεν περιορίστηκαν στην δημιουργία κρατών πρόνοιας. Επιδιώκουν την αυτο-οργάνωση και την αυτοδιαχείριση των προγραμμάτων ή των υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας από τους ενδιαφερόμενους πολίτες. Επίσης, επιδιώκουν την ενεργοποίηση της **κοινωνικής αλληλεγγύης** σε μία κατεύθυνση **κοινωνίας των πολιτών** όπου προέχει η επικοινωνία, η αλληλεγγύη και η κοινωνική συνοχή μεταξύ των ανθρώπων.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Η κοινωνική πολιτική που επιλέγεται πρέπει να διέπεται από τις αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως αυτά περιγράφονται στις διεθνείς διακηρύξεις, συμβάσεις και συμφωνίες. Επίσης να σέβεται τους κανόνες που έχουν προκύψει από την επεξεργασία και εξειδίκευση των κειμένων για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Σημαντική παράμετρος για το σχεδιασμό ευαίσθητης και αποτελεσματικής κοινωνικής πολιτικής αποτελεί η συμμετοχή των ενδιαφερομένων σε όλα τα επίπεδα προετοιμασίας και λήψης αποφάσεων και η αξιολόγηση του βαθμού ικανοποίησης των πολιτών.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιο το περιεχόμενο του όρου «κοινωνική πολιτική»;
2. Πώς ο κοινωνικός σχεδιασμός συμβάλλει στο σχεδιασμό ευαίσθητης για τον άνθρωπο κοινωνικής πολιτικής;